

Probleme omenești și trăiri esențiale la Cioran

Mircea Lăzărescu,
Mai, 2011

Intervenția de față țintește comentarea unor aspecte ale operei lui Cioran sprijinindu-se pe câteva trăiri omenești ce apar frecvent în textele sale ca: veghea, lenea, singurătatea, plictisul, orgoliul sau ruperea de lume, Dar aceste trăiri se degajă în interiorul unei atmosfere ideatice, a vârtejului unei idei majore, prin care opera sa s-a impus într-o anumită epocă. Astfel încât, demersul pe care îl facem e obligat la un ocol introductiv.

*

* *

Un prim aspect este că vocea lui Cioran s-a făcut ascultată la mijlocul sec.XX într-o agoră culturală și într-o modalitate care probabil nu ar mai fi posibilă azi. Ambianța spirituală de atunci era propice manifestării neliniștilor omenești, diferind de optimismul nonșalant al zilelor noastre. Existențialismul de toate nuanțele era la ordinea zilei, într-un fel de paritate cu perspectiva obiectivantă a “persoanei a treia”, care a câștigat însă partida.

în mod firesc de altfel, conform logicii lui Cioran. Dacă el ar încerca să își publice acum cărțile, probabil nu ar găsi editor.

În mijlocul sensibilității acelei vremi în care operau marile teme existențialiste ale angoasei, situației limită, angajării ș.a.m.d., Cioran aduce în dezbatere un subiect aparte: confruntarea directă, față în față cu Dumnezeu, într-o partidă pe viață și pe moarte, de la egal la egal. Vocea sa e de psalmist. Iar partenerul e abodat cu îndrăzneală, până la sugestia esențială de a se sinucide, scutindu-l astfel cu delicatețe pe om de o decizie chinuitoare. Tema acestei confruntări nu e pur și simplu adusă în discuție, ea e afirmată mesianic, ca o kerigmă, de pe poziții ce sugerează trăirile unui mistic militant. Mistic ce se referă la un Dumnezeu ambiguu, în același timp unic și multiplu, în primul rând dual, care cuprinde în el și germenele cel rău al creației și devenirii. Iar această trimitere neliniștită și chinuită la Dumnezeire e clamată cu stilul unui profet.

Epoca în care Cioran a trăit și a scris poate fi considerată un moment istoric particular. Cel al unui final, a unui crepuscul, a unui sfârșit de ciclu. De fapt, sfârșit a întregului ciclu istoric pe care omenirea l-a trăit odată cu “căderea în timp”. Viziunile profetului Cioran așa cum le citim azi, poartă cu ele un mesaj aparte, tocmai pentru că în mare măsură s-au împlinit. El a fost cutia de rezonanță lucidă a vremii sale, strigând din răspuțeri că moare o

lume. Iar lumea aceea, înțeleasă ca lume heideggeriană, i-a urmat prorocirea și efectiv a murit. Noi, care trăim într-o altă lume, putem încă, prin transpoziție, să ne replasăm în cea de care ne-am despărțit și din interiorul căreia el ne-a vorbit. De aceea nu ajunge ca Cioran să fie citit doar prin anecdotica textului său, oricâtă perfecțiune stilistică, poezie paradox și subtilitate intelectuală găsim în acesta. E nevoie să reactualizăm atmosfera pe care a respirat-o și eșafodajul problematic abisal pe care el l-a degajat în acea vreme, în care a fost purtătorul unei Idei.

*

* *

Evocându-l pe Cioran ca pe un mistic și un profet, nu poate fi ignorat pe de altă parte faptul că el a fost devorat de Idee. Aceasta l-a abordat treptat, s-a afirmat cu și prin el, progresiv cu tot mai mare claritate. Apoi s-a fixat și a fost comentată chiar de autor. Ca apoi el să se retragă discret, lăsând Ideea să persiste și să îl evoce.

Ideea lui Cioran, idee neteoretică dar vorbind cu claritate prin sufletul său poetic, închegându-se pas cu pas în scrierile sale și obligându-l în cele din urmă să o formuleze deschis și didactic, această idee se referă desigur la Dumnezeu. La Dumnezeu și la om. La parteneriatul dintre ei. În scenă e cu precădere Dumnezeul creștin, cel din creștinismul ascendant și victorios în

primele secole de după răstignire. Dumnezeu ce stă în spatele plămădirii omului. Si care nu era deloc singur când l-a creat, fiind flancat de arhangheli și de diavol. Dar, un dumnezeu cu nenumărate grade și ipostaze, cu zone impasibile și insondabile alături de altele, în care se afirmă ca un rău Demiurg. Un Dumnezeu al Deității lui Eckhart și în același timp al aruncării omului în timp. In timpul istoriei ce se desfășoară în cicluri ale decăderii, mereu cu începuturi și sfârșituri, tot timpul în direcția erei de fier. Sfârșiturile sunt pentru Cioran ceea ce e important în această cascadă a decăderii. Paradigmatic e finalul civilizației Romei, marcat de skepticism și orgii, de rafinement și tiranie. In această agonie, când sinuciderea era acceptată cu seninătate iar zeitățile se înghesuie democratic în Pantheon, în vreme ce înțelepții frământă scepticismul, crește valul milos al iubirii creștine, ce invadează lumea sclavilor și străinilor, care cucerește pe noii barbari germanici. Iar așa cum amurgul miracolului cultural grecesc a fost înghițit de ordonatul oraș militar al Romei, la fel hoardele creștinate, cu stindardul lui Isus în față, făuresc o Europă mândră de sine, ce cucerește lumea. A venit însă și ceasul acestei Europe ce a luat la sân mărul putred al cunoașterii, al rațiunii. Rafinementul secolului Lumii anunță începutul sfârșitului. Finalurile aceste ce s-au tot repetat ne conduc acum la un capăt de drum. Iar barbarii ce se înghesuie acum, înnebuniți de mitul prometeic al

muncii, încheie definitive socotelile cu Dumnezeu. Se ajunge în sfârșit la finalul finalurilor. Final al căderii din Paradis în Timp.

In tot acest timp al ciclului Istoriei, reflex al ideologiei iudeo creștine, omul are fără încetare nostalgia Paradisului. Nostalgia eternității de dinaintea veacurilor, nostalgie a timpului necontaminat de devenire. Rostul sfinților e să plângă după Paradis, cu lacrimi ce se înalță spre cer. Paradis ce zace în adâncurile fiecăruia, ca un arhetip. Paradis pe care ni-l evoca muzica, poezia, peisajul, marea, cerul, stelele, plantele. Nostalgia paradisului e așezată în adâncurile omului la fel ca răul, plantat de Demiurg. Si încă, la fel ca și grija, preocuparea, pornirea nebunească spre muncă și făcături, cu care l-a blestemat Dumnezeu odată cu izgonirea. Speranță și utopie a fericirii în viitor, pe care o propagă ideologiile până în vremea noastră, marcând sfârșitul sfârșiturilor, ieșirea din timp.

Si astfel, Ideea ce l-a ales pe Cioran ca să se spună lumii, își încheie discursul.

*

* *

Inșirate, cărțile publicate de Cioran dezvăluie mersul acestei Idei. Pot fi identificate și două repere: Pe de o parte “Lacrimi și sfinți”, pe de altă parte “Căderea în timp”. Prima încheie perioada de căutări exaltate din

tinerețe. Intre cele două repere, tema istoriei se insinuează, ea ajungând să fie deja coaptă în “Istorie și utopie”, carte cursivă, sensibilă la istoria politică și la vechii prieteni. Cele ce urmează după al doilea reper, inclusiv “Sfârtecare” detailează Ideea și o evocă.

“Căderea în timp” ca centru de afirmare a Ideii, e cea mai discursivă și coerentă lucrare a lui Cioran. Un discurs Quintilianean clar și perfect articulate, fără aforisme, cu un stil scilpitor, polemic, ironic, fascinant și convingător. In “Lacrimi și sfinți” căutările și zbaterile febrile își prefigurează tema, nostalgia paradisului e afirmată, jalea omului decăzut în timp e plânsă, strădania sfinților de a face legătura cu divinul și paradisul e comentată; muzica, poezia și peisajul sunt deja la locul lor de cinste. Repertoriul tematic se limpezește apoi progresiv, așa ca în “Căderea în timp” se afirmă limpede : căderea în devenirea istorică, blestemul, răul, singurătatea, vidul, plictisul, eul, boala, lenea, sinuciderea, nostalgia paradisului interior, orgoliul, provocarea lui Dumnezeu, furia. Apoi, către sfârșit, când Ideea s-a conturat și s-a impus, rămâne lumescul durerii și disperării, istoria culturii și spiritualității condensată în maxime subtile și adânci, viața cotidiană și coborârea pe pământ, împăcarea cu semenii.

*

* *

Ideea și discursul argumentativ a lui Cioran, răspândit în maxime, eseuri, comentarii, texte diverse, sunt purtate, susținute de un grupaj de trăiri esențiale. Faptul era cultivat în epocă de existențialism și fenomenologie. Astfel Heidegger, după cum bine se știe, înlocuiește îndoiala metodică a lui Descartes cu fulgurările anxietății, pentru a-și argumenta epoche-ul; Jaspers invocă iubirea duală, iar Scheller se exersează analizând formele simpatiei și resentimentul. Cioran nu vrea să mai audă însă de alți oameni, de nici o trăire care i-ar implica legătura cu aceștia. El trece direct la fundamente, la abisuri și înnalturi la confruntarea cu structurile și partenerii originari. Făcând acest salt abrupt, îi rămân totuși la dispoziție suficiente trăiri cheie.

Să urmărim câteva:

Insomnia. Toată lumea știe de insomnia lui Cioran ca de un fapt fiziologic – sau poate patologic – care l-a lovit din adolescență. El însuși a invocat-o în nenumărate rânduri inclusiv în debutul său francez cu “Precis de decomposition”. Dar insomnia în discursul său înseamnă în primul rând veghe și luciditate. Iar veghea e o trăire esențială în raportarea la Dumnezeu. Pentru sfinți și mistici, prin veghe se menține limpede sufletul în raportarea sa la Divinitate. Veghea a fost una din principalele preocupări a primilor pustnici creștini din Egipt, a căror mărturie o găsim în Pateric. Bătrânii de acolo făceau tot ce le stătea în putință să rămână cât mai mult timp treji.

Cioran ne amintește că “Sfânta Roză din Lima” nu dormea mai mult de două ore pe noapte, iar când somnul începea să o subjuge se atârna de o cruce instalată în camera ei sau își menținea corpul vertical, legându-și părul de un cui”.

Doar prin veghea ritualică se împlinește închinarea rugătoare către Dumnezeu. În universul lui Cioran, în interiorul Ideii sale, adresarea către Dumnezeu, invocarea și provocarea sa, e o constantă. Dar nu ca rugăciune, Cel ce se adresează nu-l contemplă și nu-și pierde sau transpune Eul în plinătatea ființei acestuia. Acum rămâne un Eu, față în față cu El. Și atunci, ce se face cu atâta veghe? Veghea rămâne cumva, ca o disponibilitate pe care Eul o are și cu care nu mai știe ce să facă. S-ar putea comenta, în limbajul lui Husserl că se activează o “noeză” căreia nu-i mai vine în întâmpinare conținutul noematic. Și astfel veghea se instituie ca un chin. Un chin care menține rachiuna față de Dumnezeu. Un blestem.

Lenea este o altă trăire pe care Cioran o tratează cu insistență. În “Despre neajunsul de a te fi născut” după ce comentează observațiile unui cercetător care constată inactivitatea aproape totală a gorilelor, care stau ore în șir fără a face nimic, Cioran exclamă: “Inactivitatea e divină... Tocmai împotriva ei s-a ridicat omul... Numai el în natură își dorește cu orice preț să se întâmple ceva, orice. Prin aceasta se arată nedemn de strămoșul său ;

nevoia de noutate e atitudinea unei gorile aflate pe căi greșite”. Cioran aproape că face apologia lenei, a inactivității, a faptului de a șede a întins, fără a face nimic. Această lene este însă un adânc argument ideologic. A nu face nimic era condiția contemplației. Izgonirea din Rai a însemnat tocmai osândă la muncă cu sudoarea frunții, marcă a căderii în Istorie. Același îndemn nefast îl propagă Prometeu, asupra căruia Cioran tună și fulgeră, până și în.....In cele din urmă nici sfinții nu fac nimic productiv pe lumea aceasta. Deși, ce-i drept, ei au o ocupație ce produce lacrimi. A face, a produce, a planifica, a construi proiecte, a te preocupa, a îngriji, sunt iadul pe pământ, mișunarea răului printre noi. Cioran e mai radical decât Heidegger cu al său Sorge și Besorge, din care-ți poți reveni, dacă te scutură angoasa. In locul ei, Cioran se mulțumește cu plictisul. Nebunia lumii actuale, care a ieșit și din Timp, se arată odată cu prăbușirea ei totală în muncă și producție. Lenea, având paradigma în vremuri paradisiace atemporale, te mai menține într-o legătură cu Dumnezeu. Te mai apără cât de cât de virusul lui Prometeu. Doar că lumea actuală nu a mai avut urechi pentru profetul Cioran.

Vidul și plictisul sunt și ele omniprezente în opera lui Cioran. Semnificativ e că golul sufletesc derivă, așa cum insistă Cioran încă din “Lacrimi și Sfinți”, din acedea după amiezilor de duminică din

mănăstiri. Vidul din suflet e vidul lui Dumnezeu, în clipa în care se încearcă o pauză după o săptămână de rugăciuni ardente. Dar această absență, îl evocă totuși, prin lipsă. De fapt, e zona de vid din Dumnezeu. La fel ca și deșertul, în care se retrag pustnicii. Deșerturile pot fi provocatoare și protectorate pentru cei ce se roagă pentru că vidul de viață din jur te ajută să faci abstracție de această lume. Dar golul din suflet? Vidul evocă tot timpul ceva de la marginea creaturii, de la marginea dumnezeirii. Dar acum, la Cioran, el e evocat și ca atare, ca nimic. Nimic, fără nimic corelativ. Nimic ce prefigurează, ca un fulger, ieșirea depersonalizantă din Timp.

Ceva mai îndulcit și amestecat cu lumea, vidul se arată ca plictis. De fapt și Heidegger invoca plictisul alături de angoasă. Plictisul și vidul au o relație cu timpul, cu trăirea timpului la limită. Din ele nu te poate scoate, sugerează Cioran, decât extazul. Extaz pe care-l poate media însă și aspecte lumești, ca muzica, poezia, beția și sexul. Dar care, pentru vidul adânc, cel derivat din acedea nu e posibil decât ca o linie directă, verticală.

Singurătatea este și ea evocată la tot pasul de Cioran. Dar în mod ambiguu. El nu suferă de neprezența semenilor, a celuilalt, a aproapelui. Chiar afirmă datoria unui om singur de a deveni și mai singur. Cunoaște singurătatea adâncă, abisală, specifică eului ce se retrage în sine. Nesingurătatea în sensul prezenței oamenilor, îl duce la disperare. Deși

invocă uneori iubirea, erosul nu e o soluție pentru singurătate. Practic, oamenii au ajuns să fie o societate după ce au părăsit Edenul. Ei au trăit nesinguri, în mijlocul acestei societăți și a Istoriei. Dar au putut ființa apoi singuri, rugându-se lui Dumnezeu, implorându-l, simțindu-se aproape de El chiar și în pustie. Această supușenie nu e însă suportată de Cioran. Cearta, provocarea, disputa sunt principalele forme ale raportării cu Creatorul. Daar și acesta cunoaște singurătatea. Creația lumii și a omului poate fi interpretată ca datorită plictisului lui Dumnezeu singurătății sale. L-a făcut pe om ca să aibe cu cine să se certe. Iar omul se cere să înțeleagă asta, să îl ierte pe acest Dumnezeu.

Orgoliul este deja prefigurat în trăirile deja evocate. Este orgoliul unui Eu nemăsurat, pe care Ideea îl scoate la lumină și-l pune tot mai în față. Pustiul ar fi insuportabil, vidul interior ar fi dizolvant dacă nu ar trimite spre nimic. La fel insomnia și singurătatea. Dar nu e așa. Ceva rămâne. O opoziție, o nelămurită și ambiguă confruntare cu El. Nu se poate fără de acest misterios și multihipostatic Dumnezeu, nedescifrabil dar totuși partener al unei neîntrerupte și confuze confruntări, așa de strânse încât nu mai știi dacă El este pentru tine sau Tu ești pentru El. El, care e și Deitate și Demiurg și muzica revărsată și idol al sfințelor și origine a Timpului și cufundare în veșnicie. Orgoliul Eului te înalță și te prăbușește, dar fără de

orgoliu nu se poate. Clipa confruntării cu veșnicia sa, se relevă ca un epocă fundamental.

*

* *

Si apoi, când te întorci și te uiți în jur, toate par a fi la locul lor, ca înainte. Dar, la fel ca după epocă-ul lui Descartes, a lui Husserl sau a lui Heidegger, ele sunt altfel. Acum, la Cioran, ele sunt în afara Istoriei. Omul a căzut în Timp, odată ce a gustat din pomul cunoașterii. Acum, prea plin de cunoaștere, cade din Timp. Si cade undeva, unde, din păcate, nu mai e timp deloc. Că nu mai e o devenire a Istoriei, aceasta e clar. Dar nu e nici reverberanța timpului eternității, acea durată eleată a identității, acea imobilitate a veșniciei. Veșnicie la care doar misticii au acces, pe pământ, în rarele lor clipe de extaz. Cioran deși nu le-a urmat oficial drumul, a dat semen că a avut parte de câteva de astfel de clipe. Si asta fără a se cufunda în toate sferile successive ale ascezei sufletești prin cercurile concentrice ale cunoașterii ce duce la nucleul Deității lui Eckhart.

Dincolo de experiențele personale - care iarăși ne trimit la gândul unei noeze fără noemă, la faptul că Cioran exemplifică structurile nude ale egoului transcendental în puritatea lui neamestecată cu noematica mundaneității - el, ca expert în “extazologie”, indică și alte căi pentru

atingerea acestei stări. Căi mai lumești, drumuri ce duc prin contemplarea peisajelor și cerului, prin poezie și muzică, muzica de până la Bach. Chemarea ecstatică spre toposul în care El sălășluiește e însă generală. Iar omul vulgului are și el o pate de fărâme de la masa acestui ospăț, odată cu beția și sexul.

Ceva, ceva cheamă irezistibil omul spre înnalturi. Nostalgia Paradisului zumzăie confuz în oricine, dincoace de inimaginabila perfecțiune absolută a Deității. Dar, în fără și dincolo de corupția devenirii și a muncii performante. Se cere făcut cu curaj pasul de blocare a strădaniei spre performanțele cunoașterii, spre ieșirea din Istorie.

*

* *

Nu știm precis dacă Dumnezeu a ascultat sfatul lui Cioran de a se sinucide. Sunt multe semne care permit să susținem că, cel puțin Dumnezeul său, a acceptat până în cele din urmă. Si s-a retras astfel, împreună cu acel om, fără de care El nu putea fi. Si care, la rândul său, nu putea fi fără el.

Astfel că azi, când profeția lui Cioran pare să se fi împlinit, cine știe dacă în bine sau în rău - sau dincolo de bine și de rău - odată cu lumea aceasta a noastră, neangoasată, muncitoare, performantă, calmă, optimistă, care nu înțelege ce ar putea însemna vidul sufletesc, Cioran ne stă alături ca

un prieten și ca un simbol. Ca unul din acele mari spirite care te pot conduce de mână până la o altă lume, care nu e exact nici infern, nici purgatoriu, nici paradis. Lume poate trecută, lume, poate eternă. Si care merită cu prisosință să fie vizitată.

Dar de această călăuză și de ceea ce el ne poate indica, de cele în care el ne poate iniția, trebuie să te apropii cu delicatețe și respect, ca de ceva rar și prețios.

Anexa I

Leacul pentru bolile noastre va trebui să-l căutăm în noi, în principiul atemporal al naturii noastre. Dacă irealitatea unui asemenea principiu ar fi demonstrată, dovedită, am fi pierduți fără scăpare. Ce demonstrație, ce dovadă ar putea totuși să cântărească mai mult decât convingerea lăuntrică, pasionată că o parte din noi scapă duratei, decât irumperea acestor clipe când Dumnezeu devine de prisos în fața unei lumini țâșnite deodată la limitele ființei noastre, beatitudine ce ne aruncă adânc în noi înșine, cutremurare dincolo de univers? Nu mai există trecut și nici viitor; veacurile se destramă, material abdică, tenebrele s-au risipit; moartea pare ridicolă, cum ridicolă pare și viața. Iar această cutremurare, chiar dacă nu am încerca-o decât o singură dată, ar fi de-ajuns ca să ne-mpace cu umilința și mizeria noastră, fiind desigur răsplata pentru câte am indurate. Este ca și cum timpul, tot, s-ar pogorâ peste noi o ultimă oră, înainte de-a dispărea...E de prisos, după aceea, să te întorci spre vechiul paradis ori să alergi spre cel viitor: unul este accesibil, celălalt irealizabil. Contează, în schimb, să interiorizăm nostalgia sau așteptarea – inevitabil neîmplinite când se îndreaptă spre exterior – să le silim să descopere ori să creeze în noi fericirea de care mi-e dor sau în care sperăm. Nu există alt paradis decât cel din străfundul ființei noastre, ca într-

un eu al eului; dar pentru a-l găsi acolo, mai trebuie să fi cutreierat totalitatea paradisurilor, revoluate și posibile, să le fi iubit și urât cu orbirea fanatismului, să le fi cercetat și respins mai apoi cu competența decepției.

Se va spune cumva că înlocuim o fantomă cu alta, că prezentul veșnic la care visăm nu-i mai de soi decât basmele vârstei de aur și că eul originar, temei al speranțelor noastre, ne duce cu gândul la vid și de fapt nici nu-i altceva? Fie! Inșă un vid ce-și revarsă preaplinul nu conține oare mai multă realitate decât istoria, în tot cuprinsul ei?

Anexa II

Lipsa de voință este o boală, dar și voința e una, și încă și mai rea: din ea, din excesele ei, mai mult decât din absența-i, provin toate nefericirile omului. Dar dacă vrea prea mult în starea în care se află, ce s-ar întâmpla oare cu el dacă ar deveni supraom? S-ar face țandări fără îndoială, și s-ar prăbuși în el însuși. Si, printr-un ocol grandios, ar fi silit atunci să cadă din timp pentru a intra în eternitatea de jos, limită ineluctabilă unde, la urma urmei, nu mai are importanță dacă ajunge stingându-se încet sau printr-un dezastru.